

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2005 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2005

2

VILNIUS 2006

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2005

2

VILNIUS 2006

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Janas JURKIEWICZIUS

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milersvilio universitetas

Joachimas TAUBERIS

Nordost-Institut Liuneburge

Agnius URBANAVIČIUS (sekretorius)

Lietuvos istorijos institutas

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:

HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2006

© Straipsnių autoriai, 2006

VIRGILIJUS PUGAČIAUSKAS

VILNIAUS MĒSININKŲ CECHAS XIX A. PIRMOJOJE PUSĖJE

XIX amžiaus pirmosios pusės Vilniaus miestiečių luomo charakteringu bruožu išliko korporatyvinis gyvenimas, kuriame išskirtinę vietą tradiciškai išsaugojo pagal profesinę veiklą sukurtos korporacijos – amatininkų cechai. Tiesą pasakius, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės įjungimas į Rusijos imperijos politinę ir ekonominę erdvę labai nevaržė cechų, tačiau daugiau ar mažiau pakoregavo jų veiklos sąlygas bei įstatyminį pagrindą. Cechiniai amatai tebevyravo Vilniaus miesto ūkinėje gamyboje, tačiau pastebime du naujus priešiškus reiškinius žyminčius dinaminis pokyčius – vieni cechai likvidavosi nurodžius valdžiai arba neišlaikę konkurentų spaudimo, o tuo pat metu tos pačios valdžios arba pačių amatininkų meistrų iniciatyva kūrėsi nauji cechai.

Gilias trijų dešimtmečių tradicijas turėjusiam Vilniaus krikščionių mėsinių cechoi, vienijusiam vienos profesijos amatininkus, pavyko išsaugoti turėtas palankias pozicijas dėl, ko gero, vienos paprastos, tačiau reikšmingos priežasties: jų gaminama produkcija tenkino būtiniausius miesto gyventojų poreikius. Nors bendrame miesto cechų hierarchiniame sąraše mėsainikai užėmė, galima sakyti, aukštas ir tvirtas pozicijas, tačiau jų veikla taip pat neišvengė įtakų, atsiradusių dėl bendrų ūkinės konjunktūros pokyčių, susijusių su konkurencijos elementu (prarasta monopolinė teisė būti vieninteliu gyvulių supirkėju ir mėsos pardavėju mieste). Straipsnyje nagrinėjama mėsinių cecho valdymo struktūra, vieta miesto ūkinėje konjunktūroje, cecho prekybinės veiklos ypatumai ir rezultatai, taip pat analizuojami cecho meistrų kolektyvinės biografijos elementai, tokie kaip municipalinė karjera, šeimyninė padėtis ir giminystės ryšiai, geografinė kilmė ir turbinė situacija.

Cechinė valdymo organizacija

Kasdieninį ūkinį ir visuomeninį korporacinės organizacijos gyvenimą detalčiai reglamentavo suteiktos privilegijos bei per ilgą gyvavimo laiką nusistovėjusios tradicijos,

kurių privalėjo laikytis kiekvienas cecho meistras. Cechas turėjo antspaudą, kuris kartu su vyresniojo meistro parašu dokumentui suteikdavo juridinę galią¹. Cechinei organizacijai vadovavo pareigūnai, iš meistrų perrenkami vienerių metų kadencijai: du vyresnieji meistrai, bendruosius cecho finansus administruojantis ekonomas, vadinamasis „bažnytinis“ bei du jaunesnieji meistrai.

Kas galėjo tapti cecho vyresniuoju? Formaliai – kiekvienas į cecho sąrašus meistrų įrašytas amatininkas, pagal cecho statuto pirmąjį straipsnį atitinkantis šiuos kriterijus: „geras, turintis gyvenamąją vietą (sėslus), tvarką ir susitaikymą mylintis bei miestui pirmiausiai prisiekęs“. Sėslumas reiškė nekilnojamojo turto nuosavybę. Jis galėjo būti panaudotas kaip užstatas vyresniųjų meistrų finansinių prasižengimų atvejais. Pastarosios sąlygos, žinant, kad dauguma meistrų neturėjo nuosavo namo, nebuvo griežtai laikomasi, o tiksliau sakant, pakako meistro, turinčio nekilnojamojo turto (sklypą, namą, krautuvę) arba sukaupto „kapitalo“, t. y. piniginių lėšų, laidavimo. Tokią galimybę cechui garantavo 1780 m. vasario 5 d. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Asesorių teismo dekretas. Rinkiminis metinis susirinkimas paprastai vykdavo vasario mėnesį, kartais kovo mėn. pradžioje vadinamojoje metinėje arba rinkiminėje cecho narių sesijoje, į kurią susirinkę meistrai pirmiausia atrinkdavo kandidatus ir vienbalsiai nubalsuodavo. Dažniausiai rinkiminės sesijos vykdavo sklandžiai ir operatyviai, nes meistrai lengvai ir be didesnių diskusijų surasdavo vieningą nuomonę dėl kandidatų, o rankų pakėlimas reiškė tik formalų priimto sprendimo įforminimą. Tik retais atvejais buvo iškeliamos kelios kandidatūros, dažniausiai į bažnytinio vyresniojo pareigas, tuomet laimėtojas išaiškėdavo balsuojant².

Tačiau pasitaikydavo, kad rinkimai dėl meistrų nenoro užimti vyresniųjų pareigas užsitiesdavo net iki kovo mėnesio. Atsisakymą užimti vyresniųjų pareigas kandidatas turėjo pagrįsti itin motyvuotai, „kardinalia“ priežastimi, kadangi šios pareigos buvo laikomos didele garbe, visų cecho narių pasitikėjimo mandatu ir, savaime suprantama, nemaža atsakomybe. Pastarąją aplinkybę greičiausiai derėtų laikyti viena iš pagrindinių priežasčių, nulėmusių dalies meistrų vengimą užsikrauti papildomų pareigų našta. Tiesa, oficialiai meistrai savo poziciją aiškindavo nepasirengimu vykdyti tokį atsakingą darbą, o dažniausiai silpna sveikata arba senyvu amžiumi. Tai patvirtina 1810 m. rin-

¹ Vilniaus mėsinių cechas išlaikė senąjį antspaudą, kuriame atvaizduotas „dievo avinėlis“, tačiau antrajame dešimtmetyje lenkiškas užrašas buvo pakeistas rusišku; V. M e r k y s, S. S a m a l a v i - č i u s, Senujų Vilniaus iškabų simbolika, *Architektūros paminklai*, t. 4, Vilnius, 1977, p. 84, 88–89.

² *Akty cechów wileńskich*, Wilno, 1939, cz. 1, s. 117–118; Vilniaus mėsinių cecho 1797 m. vasario 16 d. rinkiminio posėdžio protokolas, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 970, ap. 1, b. 19, l. 1; Vilniaus mėsinių cecho 1810 m. kovo 20 d. posėdžio protokolas, ten pat, b. 24, l. 85; Vilniaus mėsinių cecho 1804, 1810 m. rinkiminių posėdžių protokolai, ten pat, b. 19, l. 32, b. 24, l. 115–116.

kiminio posėdžio protokolinis įrašas, kai išrinkti kandidatai S. Šablovskis ir A. Vranavičius (pastarasis pateikęs asmeninio gydytojo Sebastijano Blaškevičiaus pažymą), atsisakė užimti siūlomas pareigas dėl silpnos sveikatos. Tada meistrai nusprendė, kad „tai nerimtos priežastys, tačiau nenorime įsivelti į ginčus, todėl nutariame patenkinti jų prašymus“³.

Tais metais rinkimų procedūra gerokai komplikavosi dėl akivaizdaus meistrų nenoro užimti vyresniųjų pareigas, todėl buvo pasirinktas Juozapas Gaidamavičius, miesto magistrato tarėjas. Tačiau šią kandidatūrą meistrai patvirtino iškelę konkrečias sąlygas: vidinius ir išorinius cecho reikalus spręsti kartu su antruoju vyresniuoju bei uždraudė administruoti finansinius klausimus. Tokį meistrų nepasitikėjimą lėmė tai, kad J. Gaidamavičius tik formaliai priklausė cechui, netgi nebuvo įrašomas į metinius cecho sąrašus⁴. Tačiau nuo XIX a. antrojo dešimtmečio vyresniųjų meistrų procese pastebime vis labiau ryškėjančią naują tendenciją – kai kurie meistrai noriai sutiko kandidatuotis ir būti renkami trims ir daugiau kadencijoms, Ernestas Hessė netgi trejus metus, o Liudvikas Druzgalskis vyresniuoju meistru buvo trejus metus, antrą kartą, po vienerių metų pertraukos, net penkerius metus iš eilės⁵. Ko gero, tai galėtų būti aiškinama naujosios meistrų kartos, stiprėjančios dėl konkurencijos bei išmokusios gyventi rusiškosios administracinės tvarkos sąlygomis, sugebėjimu drąsiai spręsti kasdienes profesinio gyvenimo problemas.

Vyresnieji meistrai savarankiškai, savo nuožiūra sprendė einamuosius cecho reikalus, o eiliniai cecho nariai privalėjo paklusti jų nurodymams. Tačiau svarbiausius klausimus, pavyzdžiui, dėl skerdyklos statybos, o ypač susijusius su didelėmis finansinėmis išlaidomis, vyresnieji sprendė visų cecho narių susirinkime. Daug dėmesio ir pastangų meistrai skyrė cecho statutų reikalavimų bei cecho išdo vadinamosios „skrynelės“ administravimui. Vyresnieji svarstė dažnai pasitaikančius cecho meistrų tarpusavio ginčus bei meistrų ir pameistrių nesutarimus, nagrinėjo cecho narių prasižengimus ir skyrė jiems baudas. Vyresniųjų meistrų įprastas metinis atlygis buvo 200 auks., tačiau kaskart susirinkę meistrai nusprendavo, kokį atlygį mokėti arba nemokėti, priklausomai nuo meistro darbo įvertinimo ir cecho finansinės padėties. Trečiasis pagal eilės tvarką, taigi ir pagal svarbą, buvo meistras, einantis ekonomo pareigas. Nors beveik visas jo darbas buvo sukoncentruotas ties buhalterinėmis operacijomis, t. y. pagal vyresniųjų meistrų

³ Vilniaus mėsininkų cecho 1809, 1810 m. rinkiminių posėdžių protokolai, ten pat, b. 24. l. 1–2, 39–43.

⁴ Iki 1807 m. J. Gaidamavičiui priklausė mėsos krautuvė, kurios reikalus tiesiogiai administravo pameistrys Martynas Jankovskis, kuriam buvo leista tais pačiais metais ją nusipirkti, ten pat, b. 19, l. 74; b. 24, l. 42–43.

⁵ Vilniaus mėsininkų cecho 1815–1833 m. vyresniųjų meistrų statistiniai duomenys, ten pat, b. 108, l. 5.

nurodymus jis apmokėdavo išlaidas, rinko mokesčius ir tvarkė kitas finansines cecho pajamas. Jo pareigos buvo įvertintos 100 auksinų metiniu atlyginimu⁶.

Ne mažiau svarbiomis buvo laikomos ir bažnytinio meistro pareigos, kadangi cechas didelį dėmesį skyrė religinėms apeigoms. Šių pareigūnų, kaip ir vyresniųjų meistrų rinkimų procedūra bei keliama reikalavimai niekuo nesiskyrė, o pareigų sąrašo būta plataus: jie atsakė už cecho nuosavybėje esantį bažnytinį inventorių, prižiūrėjo cechui priklausantį altorių bei tvarką pamaldų ir bažnytinės procesijos metu, taip pat tvarkė mirusių meistrų laidojimo organizacinius reikalus. Dargi meistras rinko baudas, skirtas bažnyčiai, – dažniausiai tai buvo vaškas arba žvakės, kurias atnešdavo cecho nariai, nubausti už įvairiausius prasižengimus⁷.

Paskutinės renkamos pareigybės, vadinamojo jaunojo meistro funkcinė paskirtis nėra visiškai aiški, ko gero, jie vykdė įvairius smulkius administracinius (sukviesti meistrus į susirinkimą, perduoti) vyresniųjų meistrų paliepiamus. Iš nerenkamų pareigūnų, atliekančių technines funkcijas, svarbus buvo raštininkas, kurį dėl didėjančios ūkinės dokumentacijos tvarkymo, ypač dėl susirašinėjimo su savivaldos ir gubernijos valdžios institucijomis cecho vyresnieji samdė už 250 auksinų atlyginimą metams⁸.

Aiškinantis mėsinių korporacijos organizacinius klausimus, remiantis cecho statutu (patvirtintas XVI a. paskutiniame dešimtmetyje Lenkijos–Lietuvos karaliaus Zigmanto Vazos anstpaudu) ir praktiniais XIX a. pirmosios pusės pavyzdžiais, išaiškėjo, kad mėsinių meistrai išlaikė senąsias tradicijas ir tebesivadovavo pagrindiniais principais, užfiksuotais cecho statute.

Mėsinių cechas miesto ūkinėje konjunktūroje

Mėsinių cechas, aprūpinantis miesto gyventojus svarbiu maisto produktu, neabejotinai užėmė aukštą vietą cechinėje hierarchijoje, o meistrai, tiksliau, dalis meistrų, priklausė pasiturinčių miestiečių sluoksniui. Tiesą pasakius, jie negalėjo turtais ir įtaka lygintis su pirkliais, pagaliau buvo apribotos jų municipalinės karjeros galimybės, tačiau palyginti su kitų amatų cechais, ūkinės ir politinės konjunktūros pokyčiai jiems darė santykinai mažesnę poveikį dėl visuotinės ir nuolatinės jų produkto paklausos bei

⁶ Pavyzdžiui, vyresniajam meistrui J. Gaidamavičiui už darbštumą meistrai nutarė mokėti 2 rb. sidabru savaitinį atlygį, o Martynui Šteinai neskirti metinio atlyginimo „kaip mažiau per metus dirbusiam ir dargi cechui skolingam“, Vilniaus mėsinių cecho 1810, 1817 m. posėdžių protokolai, ten pat, b. 24, l. 63, 92; b. 27, l. 52–53; Vilniaus mėsinių cecho 1800 m. išlaidų knyga, ten pat, b. 20, l. 9.

⁷ Bažnytinis meistras buvo materialiai atsakingas už cechui priklausantį liturginių daiktų komplektą, todėl šias pareigas galėjo užimti tik nekilnojamoju turtu disponuojantis meistras (išimtiniais atvejais pakakdavo kito tokį turtą turinčio meistro laidavimo). Vilniaus mėsinių cecho 1807 m. kovo 8 d. rinkiminio susirinkimo protokolas, ten pat, b. 19, l. 72; Vilniaus mėsinių cecho 1809 m. birželio 12 d. posėdžio protokolas, ten pat, b. 24, l. 14.

⁸ Vilniaus mėsinių cecho 1797, 1798 m. rinkiminių susirinkimų protokolai, ten pat, l. 1–2; Vilniaus mėsinių cecho 1798 m. kovo 10 d. posėdžio protokolas, ten pat, l. 4.

dar kurį laiką išlaikomos monopolio teisės. Mėsinių cecho meistrai atliko visą uždarą mėsos paruošimo procesą, susidedantį iš trijų operacijų: pirmoji prekybinė – gyvulių supirkimas, antroji gamybinė – skerdimas specialiai pritaikytoje patalpoje ir trečioji, vėlgi prekybinė – skerdienos pardavimas mėsos krautuvėse.

Ko gero, gyvulių pirkimo procedūra nebuvo aiškiai reglamentuota, t. y. mėsaininkai galėjo laisvai juos pirkti įvairiose vietose, tačiau 1805 m. horodnyčiaus Traškino paskelbtas įsakymas draudė supirkinėti gyvulius mieste ir jo priegose. Mėsaininkai gyvulius pirkti galėjo tik specialiai skirtose vietose, t. y. turgavietėse ir tik po to, kai gyvulius apžiūrėdavo apskrities veterinaras⁹. Toks nutarimas nesukėlė didesnių problemų cechui, atvirkščiai, galima manyti, kad netgi padėjo jų nuolatinėje konkurencinėje kovoje su gyvulių supirkinėtojais, dažniausiai pirkliais, tačiau mėsaininkams nepakako turėtos įtakos, kad išsikovotų teisę būti vieninteliais gyvulių supirkeėjais turgavietėse. Žinomas bene vienintelis atvejis, kai XIX a. pradžioje mėsaininkams aktyviomis pastangomis pavyko priversti Vilniaus žydų pirklus N. Meišelį ir I. Mejerovičių pasirašyti pasižadėjimą cechui, kad daugiau nebesupirkinės gyvulių perpardavimui. Tačiau vėlesniais metais įvesti Rusijos bendrieji įstatymai atitinkamus prekybos pažymėjimus turintiems asmenims leido užsiimti tokiomis prekybinėmis operacijomis. Dar daugiau, dalis nepasiturinčių arba neįstengusių sureguliuoti savo apyvartinių lėšų meistrų tapdavo priklausomi nuo prekybininkų, gyvulius jiems pardavusių skolon, kurią gražindavo tik pardavę mėsą¹⁰.

Taigi mėsaininkams, neišsikovojusiems išskirtinių teisių superkant gyvulius, beliko kovoti su gyvulių perpirkinėtojais, sugebančiais nupirkti į turgus varomus gyvulius. Su šiuo plačiai paplitusiu reiškiniu mėsaininkai bandė kovoti suvienydami jėgas su žydų skerdikais 1810 m., įsipareigodami nepirkti gyvulių iš perpirkinėtojų Vilniaus miesto priegose ir nustatę didžiules baudas pažeidėjams. Tačiau mėsaininkų pastangų nepakako, kad būtų užkirstas kelias nelegaliai prekybai¹¹. Dera iškart pabrėžti, kad gyvulių skerdimas nekėlė tokių didelių rūpesčių mėsaininkams kaip jų supirkimas dėl vienos paprastos priežasties – konkurencijos nebuvimo.

Nuo 1801 m. cechas administravo skerdyklą, iki tol mieste, „netoli arsenalo“, veikė skerdykla, priklausanti vienuoliams dominikonams, kurioje gyvulius skerdė žydų skerdikai, o krikščionių cecho mėsaininkai, pagal nuo seno susiklosčiusią tvarką, gyvulius skerdė savo namuose ir tik kai kurie turėjo atskiras patalpas. 1798 m. magistratas,

⁹ Horodnyčiaus Traškino 1805 m. birželio 1 d. įsakas Vilniaus mėsaininkų cechui, ten pat, b. 19, l. 59.

¹⁰ V. M e r k y s, Vilniaus amatininkų cechai ir stambusis kapitalas XIX a., *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. Serija A*, Vilnius, 1962, Nr. 1(12), p. 121–122, 124.

¹¹ Vilniaus mėsaininkų cecho 1810, 1829 m. posėdžių protokolai, *LVI A*, f. 970, ap. 1, b. 24, l. 89–91; b. 31, l. 153.

rūpindamasis pagerinti sanitarinę miesto būklę siekė, kad visi mėsininkai skerstų gyvulius minėtoje skerdykloje, tačiau mėsininkai aktyviai priešinosi, motyvuodami tuo, kad jie gyvena priemiesčiuose ir priprato skersti gyvulius „anksti ryte, vėlai vakare arba naktimis“, moka darbuotis švariai, turi visus reikalingus įrankius, jiems padeda pameistriai, mokiniai ir šeimos nariai, o skerdykloje jie tuo negalės pasinaudoti. Be to, pameistriai negalės dirbti kartu su žydų skerdikais, kurie viešoje vietoje „tarpusavyje garsiai kalba ir ginčijasi“ ir tuo rodo blogą pavyzdį (*w rospuste wpadne*). Diskusijų procesą po dvejų metų užbaigė Lietuvos generalgubernatorius Mykolas Goleniščevas-Kutuzovas, nurodęs visiems mieste esantiems skerdikams skersti gyvulius vienoje skerdykloje, o pačią skerdyklą perkelti toliau nuo miesto centro. Mėsininkų cechui nebeliko kitos išeities, kaip pasirinkti naują vietą ir sukaupti reikalingą sumą naujoms statyboms¹².

Po užtrukusių tinkamos vietos paieškų mėsininkai pasirinko Lukiškių priemiestyje 874 numeriu pažymėtą posesiją, besiribojančią su Neries upe, ir 1801 m. pasirašė su vienuoliais dominikonais neterminuotą nuomos sutartį. Jie įsipareigojo 23 metus mokėti 500 auks. metinį nuomos mokesį ir pervežti senosios skerdyklos pastatus, o taip pat prašė vienuolių „reikalui iškilus priversti žydų skerdikus“ skersti savo gyvulius naujoje skerdykloje, be to, vienuoliai suteikė cechui teisę savo nuožiūra statyti naujus pastatus¹³.

Skerdykla mėsininkams kainavo labai daug, tai liudija 1800 ir 1801 m. išlaidų knyga. Reikia pažymėti, kad jau pradiniam paruošiamajam etapui – skerdyklos vietos parinkimui, projektavimui, jo suderinimui ir gubernijos valdžios leidimo statyboms išdavimui reikėjo nemažai organizacinių pastangų, o dar labiau – finansinių išlaidų. Didžiausią išlaidų dalį sudarė atlygis, vaisės ir kyšiai įvairaus lygmens magistrato ir gubernijos valdžios institucijų valdininkams¹⁴.

Lėšos statybai surinktos iš dviejų šaltinių – cecho bedrųjų pajamų ir meistrų sudėtų pinigų. 1801 m. kovo 14 d. visuotiniame meistrų susirinkime balsų dauguma buvo nutarta cecho reikmėms, tarp jų ir skerdyklos statybai, padidinti mokesčius nuo skerdžiamų gyvulių (stambiams nuo 6 iki 10 grašių, smulkiems nuo 3 iki 6 grašių). Šių

¹² 1801 m. vasario 25 d. išrašas iš Vilniaus magistrato teismo knygų, ten pat, b. 108, l. 21; Vilniaus mėsininkų cecho 1798 m. balandžio mėn. prašymas Vilniaus miesto magistratui, ten pat, l. 1.

¹³ Mėsininkai įsipareigojo po 23 metų nuomos kainą padidinti iki 600 auks., o jeigu ši suma nebūtų išmokėta, dominikonams buvo suteikta galimybė perimti skerdyklą savo nuosavybėn. Vilniaus mėsininkų cecho vyresniųjų ir dominikonų vienuolių 1801 m. vasario 25 d. skerdyklos nuomos sutartis, ten pat, l. 22.

¹⁴ Cecho išlaidų suvestinėse gausu tokio pobūdžio įrašų: magistrato pareigūnams Sidaravičiui ir Danilavičiui pokalbyje „kad skerdykla nebūtų toli nuo miesto“ vaisėms išleista 6,14 auks., o tarėjui Mileriiui – 14 ir 11, 14 auks., Nikulinui, „kad mus užtartų priešais generalgubernatorių“ – 4,10 auks. Vilniaus mėsininkų cecho 1800 m. išlaidų suvestinė, ten pat, b. 20, l. 9–10; b. 21, l. 1.

pinigų nepakako, greičiausiai būtent todėl tuo pat metu vyresnieji pasirašė su Povilu Čiapinskiu namo, priklausančio cechui Vokiečių gatvėje Nr. 310, nuomos sutartį ketveriems metams, o už dvejus metus į priekį nuomininkas sumokėjo iš karto po 1 tūkst. auks. už metus. Tačiau galutinai užbaigti statybas surinktos pinigų sumos vis tiek neužteko, tai paliudija dar vienas meistrų savanoriškas pinigų sudėjimas – per 1 tūkst. auks.¹⁵ Iš viso mėsininkų cechas skerdyklos statybai galėjo išleisti apie 3 tūkst. auks.

Už šiuos pinigus cechas tapo valdytoju pastatų komplekso, kurį sudarė teritorija, aptverta medine tvora su įvažiuojamaisiais mediniais vartais, su stogeliu nuo miesto pusės, o bendra erdvė dalijosi į dvi zonas. Pirmoje centrinę vietą užėmė gyvenamasis medinis namas, orientuotas šonu į upę, šalia medinė pašiūrė bei rūsys su skiedromis dengtu stogeliu. Antroje dominavo centrinis gamybinis pastatas – gyvulių skerdykla po vienu stogu su pagalbinėmis darbinėmis patalpomis, kurios greičiausiai buvo skirtos skerdyklos darbininkams ir sargui, o ten pat prie skerdyklos pastato glaudėsi atskiras namelis, skirtas „rūšiuoti jautieną žydams“. Šalia skerdyklos būta dar dviejų medinių pašiūrių¹⁶.

Atgabėnę skerdieną į pardavimo vietą meistrai iš gamybininkų vėl tapdavo prekybininkais. Mūrinės ir medinės mėsos krautuvės lokalizuojamos Mėsinių gatvėje, o jų kiekį nulėmė meistrų skaičiaus dinamika – dažniausiai veikiančių prekybos vietų skaičiuojame apie pušimtį, tačiau 1835 m. jų pagausėjo iki 57¹⁷.

Skerdiesenos pardavimo kiekius reguliavo kvotos, kurias nustatydavo patys meistrai kolektyviniu sutarimu. Iki 1798 m. pagal Asesorių teismo (apeliacinė institucija magistrato teismo sprendimams) nutarimą į krautuves skerdieną meistrai galėjo gabenti ne daugiau kaip 3 kartus per savaitę. Vėliau dauguma meistrų nutarė padidinti skerdiesenos kiekius – iš šeštadienio į sekmadienį skerdieną veždavo 2 kartus, iš pirmadienio į antradienį – 1, iš trečiadienio į ketvirtadienį – 1, o smulkius gyvulius tomis dienomis veždavo kas valandą. 1807 m. išaugus mėsos paklausai, meistrai vėl padidino skerdiesenos kiekius: per savaitę veždavo 4 jaučius arba karves anksčiau nurodytomis dienomis, o kiaules, avis ir teliukus – neribotą kiekį, kaip ir košerinę mėsą. Bauda už minėtus pažeidimus buvo pusė akmens vaško¹⁸. Dar vienas draudimas – nebuvo galima pirkti

¹⁵ Vilniaus mėsininkų cecho 1801 m. birželio 23 d. posėdžio protokolas, ten pat, b. 19, l. 17–18.

¹⁶ Vilniaus mėsininkų cecho skerdyklos 1843 m. inventorių, ten pat, b. 108, l. 17–19. Apie skerdiesenos paruošimo procesą neturime išsamesnių duomenų, išskyrus tai, kad gyvulių skerdimo kaina buvo 10 grašių, o žydams – 6 grašiai. Vilniaus mėsininkų cecho 1808 m. rugsėjo 29 d. skerdyklos nuomos sutartis su Gotlibu Zeligeriu, ten pat, b. 19, l. 87–89.

¹⁷ Mėsinių gatvėje krautuvės veikė XVIII a. II pusėje. A. B a l i u l i s, Vilniaus gyvenamųjų namų 1775 m. iliustracijos duomenys, *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, 1981, t. VII, sąs. 2, p. 91; Vilniaus mėsininkų cecho 1835 m. posėdžio protokolas, *LVIA*, f. 970, ap. 1, b. 36, l. 40.

¹⁸ Vilniaus mėsininkų cecho 1798, 1807 m. posėdžių protokolai, ten pat, b. 19, l. 5, 75.

mėsos iš žydų skerdkių ir ją pardavinėti savo krautuvėse. Pažeidusiems grėsė mėsos konfiskavimas¹⁹. Taigi meistrai galėjo operatyviai reaguoti į rinkos pokyčius.

Cecho susirinkimuose nuolat akcentuota būtinybė palaikyti tvarką ir švarą mėsos krautuvėse: stalai, ant kurių laikoma mėsa, privalėjo būti ne mažiau kaip du kartus per dieną plaunami vandeniu arba valomi peiliu, mėsa nuolatos uždengiama baltu audiniu, meistrai ir pameistriai privalo dėvėti baltas prijuostas, gyvulių odas parduotuvėlės priangyje draudžiama laikyti po 10 valandos, nepardavinėti „juodos“, t. y. sugedusios mėsos. Bauda už minėtus pažeidimus – krautuvė uždaroma vienai dienai. Dargi nurodoma tiksliai sverti ir pardavinėti tik rotušės antspaudu pažymėtą mėsą, o su pirkėjais elgtis „kuo kukliau“. Mėsos kokybės kontrolę vykdė ne tik vyresnieji meistrai, bet ir magistrato bei gubernijos valdžios institucijų pareigūnai. Dažnus bandymus pardavinėti nekokybiškos mėsos produktus liudija kontrolės metu atskleisti pažeidimai, o taip pat kyšiai (jų sumos buvo įrašomos į cecho išlaidas), kuriuos meistrai davė mažesnio rango nuolatiniams tikrintojams: veterinarui ir ypač policmeisteriui²⁰.

XIX a. pirmojo dešimtmečio pradžioje cechui itin aktyviomis pastangomis pavyko išsaugoti turėtą teisę būti vieninteliais gyvulių skerdejais ir mėsos pardavėjais Vilniaus mieste. 1800 m. birželio 27 d. cecho įgalioti atstovai sudarė ilgametę sutartį su Žydų kahalui dėl išimtinių teisių tiekiant košerinę mėsą, o pagal sutarties 8 punktą įvairios kokybės jautienos pardavimo kainos reguliavimas buvo perduotas magistrato žinion. Cecho meistrai aktyviai prižiūrėjo, kad nebūtų pažeistas monopolis mėsos prekybai, o su pažeidėjais kovojo atimdami mėsą²¹. Taigi mėsininkai tebeturėjo idealias sąlygas vienpusiškai nustatyti sau palankias kainas ir tuo aktyviai naudojosi iki 1807 m. pavasario. Išsiaiškinusi, kad monopolijos atneša žalą visuomenei ir sukuria prielaidas kainų augimui, gubernijos valdžia nutarė nuo kovo 18 d. leisti visiems norintiems laisvai skersti gyvulius ir pardavinėti mėsą mažesnėmis negu magistrato nustatytomis kainomis²². Taigi nuo šios datos cechas formaliai prarado monopolisto statusą, tačiau nepavyko nustatyti, kad nauja situacija per trumpą laikotarpį būtų labai paveikusi cecho prekybinius rezultatus. Rimtesnę konkurenciją cechui tegalėjo sudaryti tik turgavietės, tačiau naujų prekybinių vietų, kuriose būtų pardavinėjama mėsa, Vilniaus mieste neatsirado.

¹⁹ Vilniaus mėsininkų cecho 1809 m. kovo 16 d. posėdžio protokolas, ten pat, b. 24, l. 3–4.

²⁰ Vilniaus mėsininkų cecho 1805, 1821 m. posėdžių protokolai, ten pat, b. 19, l. 59; b. 31, l. 55. Vasaros metu mėsa buvo apdedama ledais, kuriuos cechui tiekė žydai. Vilniaus mėsininkų cecho 1800 m. išlaidų knyga, ten pat, b. 20, l. 1, 4–7; b. 21, l. 1; Vilniaus dūmos 1811 m. liepos 12 d. raštas Vilniaus mėsininkų cechui, ten pat, b. 24, l. 141.

²¹ Vilniaus miesto Vyriausiojo teismo I-ojo departamento 1813 m. byla, ten pat, b. 110, l. 17; J. J u r g i n i s, V. M e r k y s, A. T a u t a v i č i u s, *Vilniaus miesto istorija*, Vilnius, 1968, p. 208.

²² Vilniaus generalgubernatoriaus A. Rimskio-Korsakovo 1807 m. kovo 16 d. raštas, *LVI A*, f. 970, ap. 1, b. 110, l. 4; Vilniaus miesto horodnyčiaus Šlykovo 1807 m. kovo 18 d. raštas, ten pat, l. 5.

Cecho pasirengimas vystyti veiklą konkurencijos sąlygomis ir jo ekonominė būklė atsispindi cecho išlaidų ir pajamų dinamikoje. Dėl jų patikimumo netenka abejoti, kadangi jose ekonomas kruopščiai fiksavo visas net menkiausias cecho finansines operacijas, o metų pabaigoje finansinius rodiklius tikrino meistrų sudaryta speciali komisija. Išanalizavus įvairių metų cecho veiklos ūkinius ir finansinius rodiklius paaiškėjo, kad iki 1802 m. jis dirbo pelningai, tačiau 1802–1803 m. ūkinių metų išlaidos viršijo pajamas. Šią finansinę nesėkmę galima paaiškinti tuo, kad 1801 m. cechas, kaip jau minėta anksčiau, statė skerdyklą. 1807 m. cecho komisija suskaičiavo teigiamą finansinių metų balansą – pajamos 996 auksiniais viršijo išlaidas. Tačiau kitų dvejų metų biudžetas buvo vėlgi deficitinis, nors pajamos išaugo daugiau kaip 50%²³.

Vėlesnių dešimtmečių cecho pasiekimai labai nesikeitė – 1816 ir 1820 m. užbaigti su deficitiniu biudžetu, tiesa, skirtumai tarp pajamų ir išlaidų buvo minimalūs²⁴. Kokie faktoriai darė įtaką mėsininkų veiklos rezultatams ir kodėl augant pajamoms nepavyko minimalizuoti išlaidų? Gilinantis į cecho ūkinę-finansinę veiklą paaiškėjo, kad prie pagrindinių pajamų šaltinių derėtų drąsiai priskirti meistrų mokamus įnašus ir cechui priklausančio nekilnojamojo turto nuomą bei pardavimą. Mėsininkai meistrai mokėjo įprastą mokesčių nuo skerdziamo gyvulio – už stambų 6 grašius, smulkų 3 grašius. Kitais atvejais (o jų pasitaikydavo dažnai), kai cechas turėjo papildomų planuotų ar neplanuotų išlaidų, šį mokesčių meistrai didino kolektyviniu susitarimu²⁵.

Cechas vienas iš nedaugelio Vilniuje turėjo brangų nekilnojamąjį turtą, kaip jau minėta, mūrinį dviejų aukštų namą Vokiečių gatvėje 310 numeriu pažymėtoje posesijoje. Sprendžiant iš inventorinio aprašo, dideliame pastate buvo gera dešimtis įvairiausių paskirties patalpų: 6 krautuvės ir krautuvėlė, vadinamosios užvažiuojamosios patalpos, virtuvė, ledainė, 2 rūšiai, 2 gyvenamieji kambariai, arklidė. Jos buvo nuomos ir atnešdavo nemažai pajamų cecho iždui²⁶.

²³ Vilniaus mėsininkų cecho 1796 m. pajamos – 4620,20 auks., išlaidos – 4226,13 auks., atitinkamai 1799 m. 6802 – 6581,11 auks., 1803 m. 12 256,26 – 9873,10 auks., 1807 m. 10 706,10 – 9710,10 auks., 1809 m. 16 652,3 – 17 579,18 auks., 1810 m. 18 930,28 – 20 742, Vilniaus mėsininkų cecho 1796–1810 m. finansinių ataskaitų protokolai, ten pat, b. 19, l. 4–5, 7, 33, 74; b. 24, l. 3, 59.

²⁴ 1816 m. pajamos – 5532,27 rb., išlaidos – 5 880,19 rb., 1820 m. atitinkamai 5959,15 rb. – 5479, 24 rb., Vilniaus mėsininkų cecho 1816, 1820 m. finansinių ataskaitų protokolai, ten pat, b. 27, l. 39; b. 36, l. 36–37.

²⁵ Dėl pinigų stygiaus ir išaugusių išlaidų meistrai nutarė mokesčius nuo skerdienos laikinai padidinti iki 10 grašių nuo stambaus gyvulio ir iki 6 grašių už smulkų. Vilniaus mėsininkų cecho 1809 m. kovo 16 d. nutarimas, ten pat, b. 24, l. 3; 1801, 1844 m. mokesčių už skerdienos surinkimą suvestinės, ten pat, b. 19, l. 89.

²⁶ M. B a l i ū s k i, *Opisanie statystyczne miasta Wilna*, Wilno, 1835, s. 115; V. D r e m a, *Vilniaus namai archyvų fonduose*, IV knyga, Vilnius, 2001, p. 64; Vilniaus mėsininkų cecho namo Nr. 310 inventorių, *LVI*A, f. 970, ap. 1, b. 31, l. 13–19.

Be šio pagrindinio turto, cechas retkarčiais tapdavo ir mėsos parduotuvėlių valdytoju bei savininku, kai po meistro mirties nelikdavo suaugusių paveldėtojų arba meistras perduodavo savo turtą cechui ir broliams su vienintele sąlyga – deramai palaidoti. Tokiu būdu cechas gaudavo neplanuotų pajamų, kadangi įprastai parduotuvėlės buvo iškart nuomojamos arba perduodamos, pavyzdžiui, mirus meistrui Grudziui parduotuvėlę vyresnieji meistrai pardavė už 2200 auks., o tai sudarė daugiau kaip 11% visų cecho metinių pajamų²⁷. Greičiausiai paveldėjimo keliu cechui atiteko ir tuščias žemės sklypas Aštriojo galo priemiestyje²⁸.

Kaip jau konstatavome, įprastai cechas ūkinius metus baigdavo su deficitiniu biudžetu, kurio likutį perkeldavo į kitus metus. Cecho, kaip nemažo ūkinio subjekto ir nekilnojamojo turto savininko bei meistrų interesų atstovo, išlaidas sudarė daugybė įvairaus pobūdžio finansinių apmokėjimų (operacijų): atlygis cecho personalui (ekonomui, samdomam raštininkui, skerdyklos ir mėsos krautuvių sargams), mokesčiai valstybei ir bažnyčiai (išlaidos bažnytiniais poreikiais), statybos ir remonto darbai, skerdyklos nuoma, kanceliarinės, tarp jų brangai kainuojantis oficialių raštų rašymas valdžios institucijoms, jų išduodami biurokratiniai dokumentai, pažymos, kyšiai valdininkams, teisinės paslaugos, šventinės, t. y. išlaidos religinių švenčių progomis, skirtos tiek pačių meistrų susiejimams, tiek dovanoms miesto ir gubernijos valdininkams ir t. t. Išanalizavus kruopščiai suregistruotas įvairių metų cecho išlaidų įrašus, paaiškėjo, kad didžiausią išlaidų dalį sudarė valstybiniai mokesčiai, mokami už cecho narius pagal revizinius surašymus, skerdyklos nuoma, bei vadinamosios proginės išlaidos ir kyšiai²⁹.

Cechas apmokėdavo tiesioginius svarbiausius savo narių valstybinius mokesčius – pagalvės, padūmės mokestį nuo nekilnojamojo turto (po 13 auks. nuo meistro), pašto (2 auks. 20 grašių nuo mėsos parduotuvėlės), rekrutų bei policijos. Antrą vietą pagal išlaidų dydį nuolatinė išlaidų struktūroje užėmė skerdyklos nuoma, kuri, kaip minėta anksčiau siekė 500 auks. ir buvo mokama du kartus per metus. Tiesą pasakius, cecho valdžia, siekdama kompensuoti dėl skerdyklos nuomos patiriamus nuostolius, ją savo ruožtu dar kartą pernuomavo³⁰.

Su nuomos išlaidomis konkuravo, o kai kuriais metais pralenkdavo lėšos, skirtos šventėms, t. y. sumos, išleistos didžiosioms bažnytinėms šventėms – Šv. Velykoms ir

²⁷ Meistro Kazimiero Poškevičiaus 1804 m. birželio 4 d. prašymas, ten pat, b. 19, l. 38–39; Meistro Jono Kondratavičiaus 1816 m. gruodžio 2 d. įsipareigojimas, ten pat, b. 27, l. 47; Vilniaus mėsininkų cecho 1810 m. posėdžio protokolai, ten pat, b. 24, l. 64; Vilniaus mėsininkų cecho 1810, 1811 m. pajamų knyga, ten pat, b. 25, l. 2.

²⁸ Ten pat, l. 15

²⁹ Vilniaus mėsininkų cecho 1801, 1811, 1816, 1820, 1822, 1831 m. pajamų ir išlaidų knygos, ten pat, b. 22, l. 2–5; b. 24, l. 21, 31; b. 28, l. 9–10, 14; b. 30, l. 1–13; b. 33, l. 4–7; b. 36, l. 4–23.

³⁰ Ten pat; Vilniaus mėsininkų cecho 1815 m. padūmės mokestinis sąrašas, ten pat, f. 939, ap. 1, b. 7, l. 1.

Šv. Kalėdoms. Cecho vyresnieji apdalindavo dovanomis dvi dešimtis įvairaus rango ir pareigų miesto dūmos, magistrato, gubernijos valdžios institucijų (policijos, teismų, raštinės) pareigūnų, o toks dosnumas kainavo nemažai. Antrą išlaidų dalį sudarė einaimosios arba atsitiktinės išlaidos, tokios kaip smulkūs pastatų priežiūros darbai, kasdienių buitinių, o ypač biurokratinių reikalų tvarkymas su pareigūnais bei jų papirkinėjimams skirtos lėšos, o taip pat teisminiai procesai³¹.

Reikia pažymėti, kad cechas itin dažnai savo didelius ir mažus interesus valdžios institucijose sprendė kyšiais – vaišių išlaidų apmokėjimu arba mėsa. Sąrašas pareigūnų, su kuriais cecho vyresnieji tokiu būdu sprendė klausimus (košerinės mėsos tiekimas, skerdyklos statyba, mokesčių atidėjimas, prekybos taisyklių pažeidimai ir t. t.) gana platus: magistrato ir dūmos tarėjai bei raštininkas, miesto komendantas, amatų valdybos pirmininkas, gubernijos valdybos sekretorius ir raštininkai, regentas, policijos inspektorius, veterinaras. Tačiau neabejotinai derėtų išskirti policijos inspektorių, kurio palankumas, siekiant išvengti baudų už įvairius prasižengimus pardavinėjant mėsą (dėl blogos mėsos kokybės), buvo nesunkiai pelnomas nuolatiniais kyšiais mėsos produktais³². Taigi giliai išsisknijusios pareigūnų papirkinėjimo tradicijos ir reikalų aptarimas prie vaišių stalo cechui nemažai kainuodavo, tačiau tai padėjo mėsininkams išlaikyti savo pozicijas mėsos pardavimo sektoriuje.

Dera pridurti, kad cecho ūkinės veiklos rezultatus, atspindinčius pajamų ir išlaidų konjunktūroje, nulėmė ne tik vidiniai faktoriai: cecho santykiai su vietine valdžia, monopolinių teisių netekimas, cecho vyresniųjų administraciniai sugebėjimai, meistrų finansinė galia ir jų solidarumo lygis, bet ir bendra politinė bei ekonominė situacija valstybėje (carinės valdžios vykdoma politika cechų atžvilgiu), o taip pat 1812 m. Prancūzijos–Rusijos karas, kurio metu mėsininkai patyrė nuostolių dėl privalomų rekvizicijų, skirtų tiek rusų, tiek Didžiosios armijos kariniams poreikiams, ypač dėl paklausios jų gaminamos produkcijos – mėsos bei lajaus³³. Taigi nepaisant politinės bei ūkinės konjunktūros sukeltų problemų bei nuostolių, patirtų karo metu, cechas išvengė didelių finansinių nesėkmių ir išliko pagrindiniu mėsos pardavimo lyderiu mieste.

³¹ Pavyzdžiui, 1801 m. Vilniaus generalgubernatoriaus velykinė dovana (teliukas, avis, jautiena, kumpiai, liežuviai) cechui kainavo 149 auks., dar daugiau, 200 auks., išleido dovanoms įvairiais mėsos gaminiais (populiariausia – pusė teliuko) pareigūnams, o tai galėjo sudaryti preliminariais skaičiavimais apie 5–6% metinių išlaidų. Šis procentas nežymiai padidėjo pridėjus išlaidas kalėdinėms dovanoms, kurios buvo gerokai kuklesnės. Šių išlaidų dydį, kaip rodo įvairių metų išlaidos, nulėmė cecho finansiniai rodikliai. Vilniaus mėsininkų cecho 1801–1836 m. išlaidų knygos, ten pat, f. 970, ap. 1, b. 20, l. 3–4; b. 25, l. 5–6; b. 28, l. 36; b. 30, l. 3; b. 33, l. 5; b. 36, l. 6.

³² Vilniaus mėsininkų cecho 1800, 1801, 1811, 1814–1826, 1831 m. pajamų ir išlaidų knygos, ten pat, b. 20, l. 4–9; b. 21, l. 1–4; b. 25, l. 11, 14; b. 28, l. 37–38; b. 36, l. 10–11.

³³ 1812 m. rekvizicijų, skirtų Vilniaus mėsininkams, sąrašas, ten pat, b. 26, l. 3–11.

Religinis ir visuomeninis gyvenimas

Mėsininkų cechą, kaip ir kiti garbingi bei turtingi Vilniaus cechai, didelį dėmesį skyrė religiniam gyvenimui, o jo veikla buvo reglamentuojama tam tikromis elgesio normomis, užfiksuotomis Lenkijos–Lietuvos valdovų ir Katalikų bažnyčios privilegijose bei cecho statute. Susiformavusios per ilgus dešimtmečius tradicijos nesikeitė ir XIX a. – cechas tebesirūpino Marijos Švč. Mergelės Nekaltojo Prasidėjimo altoriumi ir to paties titulo paveikslu Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo bažnyčioje, o cecho nariai privalėjo reguliariai dalyvauti bažnytinėse apeigose per didžiąsias šventes, gedulingose mišiose, iškilmingose procesijose, taip pat užsakytose individualiose pamaldose³⁴.

Kaip minėta anksčiau, bažnytinis cecho meistras prižiūrėjo ir materialiai atsakė už cecho nuosavybėje esantį bažnytinį inventorių (kai kurie apeigoms skirti daiktai buvo pagaminti iš sidabro ir pažymėti cecho herbu), o vyresnieji meistrai akylai prižiūrėjo, kad bažnytinis meistras deramai atliktų savo pareigas mišių metu ir saugotų bažnytinį turtą, o už prasižengimus atleisdavo iš pareigų³⁵. Bažnytiniam reikalams cechas skyrė dalį pajamų, bažnytinio mokesčio ir specialių vienkartinų rinkliavų, altoriaus išlaikymui taip pat naudojo baudas (atitinkamas kiekis žvakių, o dažniausiai nuo vieno iki kelių svarų vaško), paskirtas prasižengusiems cecho nariams. Įvairiausių prasižengimų gausa liudija, kad vien baudų dažniausiai pakakdavo aprūpinti altorių³⁶.

Cecho indėlis į miesto visuomeninį gyvenimą dažniausiai pasireiškėdavo labdaringa veikla. Be įprastos procedūros, tokios kaip pinigų dalijimas po mišių išmaldos prašantiems vargšams, cecho dokumentacijoje surandame įrašų, bylojančių apie suteiktą finansinę ir kitokią paramą labdaringsioms organizacijoms, kaliniams, žydų ir katalikų ligoninėms. Beveik visada labdarą meistrai suteikdavo mėsos produktais, surinktais kaip baudos už įvairiausių cecho narių prasižengimus³⁷. Kita vertus, cechas taip pat vykdė dar vieną svarbią funkciją, numatytą statute, rūpinosi savo neturtingų narių gydymo ir laidojimo reikalais. Cechas apmokėdavo visas išlaidas, susijusias su ligonio

³⁴ A. K a l a d ž i n s k a i t ė - V i č k i e n ė, XVI–XVII a. Vilniaus amatininkų cechai ir jų altoriai, *Lietuvių Katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. XXIV, Vilnius, 2004, p. 111.

³⁵ Vilniaus mėsininkų cecho 1810–1811 m. pajamų suvestinė, *LVI A*, f. 970, ap. 1, b. 25, l. 2; Vilniaus mėsininkų cecho 1807 m. kovo 8 d. ir 1800 m. gegužės 15 d. posėdžių protokolai, ten pat, b. 19, l. 9, 72.

³⁶ Vienuoliams pranciškonams už užsakytas mišias cechas mokėjo iki 10 auks., o patarnavusiems – vargonininkui 20 grašių, berniukams po 16 gr. Vilniaus mėsininkų cecho 1800, 1809 m. išlaidų–pajamų knygos, ten pat, b. 20, l. 2, b. 81, l. 72; Vilniaus mėsininkų cecho 1803–1804, 1810 m. posėdžių protokolai, ten pat, b. 19, l. 28, 30, b. 24, l. 74. Pavyzdžiui, nedalyvavusiems mišiose už mirusius brolius cecho vyresnieji paskyrė po 2 auks. baudą, Vilniaus mėsininkų cecho 1809 m. birželio 12 d. posėdžio protokolai, ten pat, b. 24, l. 14.

³⁷ Vilniaus mėsininkų cecho 1804, 1810 m. posėdžių protokolai, ten pat, b. 19, l. 32–33; b. 24, l. 73, 95.

gydymu, transportavimu, o mirties atveju organizuodavo laidotuves ir padengdavo visas su jomis susijusias išlaidas³⁸.

Meistras, pameistrys, mokinys

Cecho korporacinės organizacijos centrinė figūra ir tikrasis narys buvo meistras – savarankiškas ir atsakingas už savo profesinės veiklos rezultatus amatininkas. Mėsininkų cechą pagal narių skaičių galima drąsiai priskirti prie vieno iš didžiausių Vilniaus mieste, jų vidurkis buvo apie pusšimtis meistrų. Tikslumo dėlei derėtų pasakyti, kad iš meistrų metinių cechinių sąrašų paaiškėjo, kad per pusšimtį metų jų skaičiaus dinamika nuolat svyravo, tačiau palyginus tiriamojo laikotarpio kraštinius metus (1798 ir 1848 m.) paaiškėjo, kad mėsininkų skaičius sumažėjo gera dešimtimi³⁹.

Kodėl nuo antrojo dešimtmečio sparčiai daugėjant miesto gyventojams mėsininkų gretos labai neišaugo, galima paaiškinti prarasta monopoline teise. Kai atsirado nauji mėsos produktų pardavėjai, čia svarbus vaidmuo atiteko turgavietėms. Antra vertus, dėl natūralaus gyventojų prieaugio didėjant mėsos produktų poreikiui, patys mėsininkai galėjo tarpusavio susitarimu gerokai padidinti mėsos pardavimo kiekius. Kita vertus, būtina pabrėžti, kad didelę meistrų kaitą nulėmė mirtys ir bankrotai. Antai per devyniolika metų (1816–1835 m.) mirė 25, tiek pat patyrė profesinę nesėkmę. Taigi meistrų sudėtis pasikeitė 100%, iš jų 50% pokyčių buvo susiję su meistrų nesugebėjimu išsilaikyti ir įsitvirtinti konkurencinėje kovoje. Žinant, kad cecho statuto 32 straipsnis numatė brolišką savitarpio pagalbą „skrynelės pinigais“ tokios nesėkmės atveju, galima įtarti, kad šis punktas nagrinėjamu laikotarpiu buvo praradęs aktualumą ir cecho narių vieningumas pasireiškė tik ginant bendrus, aiškiai suformuluotus interesus⁴⁰.

Meistrai privalėjo atlikti cechinę tarnybą, o tiksliau sakant, dalyvauti cecho narių susirinkimuose, sueigose, eitynėse, vaišėse, laidotuvėse, taip pat kolektyviai spręsti iškilusias problemas, susijusias su korporatyvios organizacijos interesais: mokesčių surinkimas ir išlaidų paskirstymas, baudų prasižengusiems skyrimas, tarpusavio ginčų nagrinėjimas, nekilnojamojo turto, priklausiančio cechui, nuoma, pardavimas ir t. t.

³⁸ Vilniaus mėsininkų cecho 1800, 1809 m. išlaidų–pajamų knyga, ten pat, b. 81, l. 19; b. 21, l. 6.

³⁹ 1795 m. revizijoje į cecho sąrašus formaliai įrašyti 62 meistrai ir jų našlės, tačiau apie dešimtis jų neužsiminėjo mėsininko amatu, o tikslų amatininkų skaičių galima sužinoti tik iš metinių meistrų sąrašų: 1795 m. – 51, 1798 m. – 53, 1808 m. – 52, 1819 m. – 41 meistras; V. M e r k y s, min. veik., p. 147; Vilniaus mėsininkų cechų 1795 m. revizinis sąrašas, *LVI A*, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 16–72; Vilniaus mėsininkų cecho 1819 m. protokolai, ten pat, f. 970, ap. 1, b. 28, l. 14; Vilniaus mėsininkų cecho narių 1808 m. sąrašas, ten pat, b. 110, l. 6–7; Vilniaus mėsininkų cecho narių 1798 m. sąrašas, ten pat, f. 458, ap. 1, b. 380, l. 74–77.

⁴⁰ Vilniaus mėsininkų cecho duomenys apie mirusius narius, įrašytus į revizinius sąrašus 1816–1835 m., ten pat, f. 970, ap. 1, b. 108, l. 15; *Akty cechów wileńskich*, s. 120.

Bendrų interesų gynimo procedūroje meistrai privalėjo vadovautis trimis esminiais principais: solidarumu, moralinio ir profesinio elgesio taisyklėmis, paklusnumu cecho vyresnybei. Pastarasis, galima sakyti, lyg ir apjungė savyje du pirmuosius principus, už kurių nevykdymą vyresnieji meistrai turėjo teisę taikyti konkrečias sankcijas, ir jų sprendimas buvo galutinis bei neapskundžiamas. Viena iš pagrindinių vyresniųjų meistrų funkcijų buvo prižiūrėti, kaip meistrai laikosi solidarumo ir profesinio etiketo reikalavimų, pavyzdžiui, pardavinėti mėsą tik nustatytomis kainomis, nepirkti žaliavos iš perpirkinėtojų, rūpintis parduodamos mėsos kokybe ir švara krautuvėse, rodyti deramą elgesio pavyzdį pameistriams ir mokiniam, dalyvauti cecho susirinkimuose bei visuomeninėse akcijose⁴¹.

Moterys galėjo verstis mėsininko amatu tik vienu atveju – po vyro mirties, kaip tiesioginės turto paveldėtojos. Pagal statutą našlės vienerius metus ir 6 savaites galėjo rūpintis tik mėsos krautuve, ir tik tuo atveju, jeigu neištekėjo antrą kartą, išskyrus, kai naujasis vyras buvo mėsininkas. Taigi našlė ribotą laiką galėjo būti metiniame cecho meistrų sąrašė, tačiau jai buvo draudžiama dalyvauti posėdžiuose, tuo labiau būti išrinkta į cecho valdžią. Našlių, pasiryžusių nors ir trumpai, tačiau savarankiškai pragyventi iš mėsininko amato, būta nemažai, tačiau tokia veikla dažniausiai nedavė teigiamų rezultatų. Nelygios konkurencinės sąlygos su vyrais meistra, per menkas paveldėtas turtas, nesugebėjimas savarankiškai tvarkyti daug organizacinių ir fizinių pastangų reikalaujančio amato reikalų, – tai pagrindinės priežastys, paskatinusios našles atsisakyti savo sumanymų. Taigi dauguma moterų buvo priverstos parduoti mėsos krautuvėles ir ieškoti naujo pragyvenimo šaltinio, pavyzdžiui, prekiauti žuvimi ar alkoholiniais gėrimais⁴².

Tiesa, sumaniausios ir ryžtingiausios sugebėjo paveldėtą amatą išlaikyti savo rankose ir gauti pajamas, pasinaudodamos paprasčiausiu ir labiausiai paplitusiu būdu – išnuomojant mėsos parduotuvėles kitiems meistrams⁴³. Originalesnę išeitį surado meistro našlė Dorota Logumovska, juridškai sutartimi perleidusi teisę laikinai – penkerius metus naudotis mėsos krautuve sūnui Jonui, kuris dargi turėjo laikytis ir kitų jo savarankišką veiklą ribojančių sąlygų: pačiam rūpintis mėsos pardavimu, neperleisti parduotuvėles kitiems asmenims⁴⁴. Taigi formaliai nebūdamos korporatyvios organizacijos narės kai kurios moterys vis dėlto sugebėdavo deramai pasinaudoti vyro profesiniu palikimu.

Per suderėtą laikotarpį sėkmingai įveikęs pradinį mokymosi etapą mokinys galėjo pretenduoti į pameistrinio pareigas, o pagal cecho statutą nebereikėjo vykdyti kitokių

⁴¹ Ten pat, p. 117–120.

⁴² Vilniaus mėsininkų cecho 1795 m. revizinė knyga, *LVI*A, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 18, 31, 78.

⁴³ Kristina Šablovskė nuomavo krautuvę meistrui Jonui Mikutavičiui, Vilniaus mėsininkų cecho 1807 m. posėdžių protokolai, ten pat, f. 970, ap. 1, b. 19, l. 74; Vilniaus dūmos nario Andrejaus Želavskio 1827 m. vasario 1 d. pranešimas, ten pat, f. 937, ap. 1, b. 825, l. 3.

⁴⁴ Vilniaus mėsininkų cecho 1807 m. posėdžio protokolas, ten pat, f. 970, ap. 1, b. 19, l. 20.

specifinių perėjimo formalumų, išskyrus meistro rekomendaciją. Tiesa, po to sekė procedūriniai veiksmai – įrašymas į cecho metinius sąrašus bei priesaikos davimas. Pameistrį galima traktuoti kaip laisvai samdomą darbininką, už kurio paslaugas meistras mokėjo sutartą atlygį. Pavyzdžiui, pameistrys Andrejus Kučinskis suderėjo su meistru Kazimieru Budrevičiumi tokias sąlygas: sermėga iš geriausios gelumbės, 30 sidabro rublių, tris kepures ir tris poras batų vieneriems metams⁴⁵. Tiesa, norėdamas tapti meistru pagal statutą pameistrys privalėjo pas vieną meistrą išstarnauti ne mažiau kaip 2 metus. Atlikęs formalumus pameistrys tapdavo tiesioginiu meistro pagalbininku perkant gyvulius, juos skerdžiant bei parduodant mėsa krautuvėje.

Įprastai dauguma pameistrių siekė pakilti aukščiau profesinės tarnybos laipteliu ir užimti aukštesnį socialinį statusą miestiečių luome, tačiau galima drąsiai teigti, kad ne kiekvienas pameistrys sugebėjo tapti meistru. Realios gyvenimo aplinkybės dažnam pameistriui lemdavo sudėtingas situacijas, ir įveikti netrumpą kliūčių ruožą galėjo tik ryžtingiausi ir ištvermingiausi. Iš esmės pameistrio profesinė karjera priklausė vien nuo santykių su darbdaviu, kadangi pastarasis galėjo sukurti neįveikiamus barjerus, pavyzdžiui, neįrašyti dėl vieno ar kitų priežasčių (nesutarimai, pameistrio liga) į kasmetinius cecho sąrašus, neduoti rekomendacijos ir t. t. Daugelis pameistrių buvo priversti nuolankiai tarnauti ilgus metus, iki 8 metų, kad galėtų gauti pritarimą ir teigiamą meistro rekomendaciją⁴⁶.

Šia situacija kai kurie meistrai netrukdomai naudojos, kadangi cecho statusas reglamentavo tik minimalų 2 metų pameistrių tarnybos laiką. Antrasis svarbus barjeras – finansai, nes vienkartinis stojimo mokestis buvo 300 auksinų, o tai ištis buvo nemaži pinigai. Norėdami kuo skubiau sukaupti pinigų, pameistrai dažnai griebdavosi įvairių neleistinų gudrybių: pameistrys Ignas Dobrovolskis nuolatos keitė meistrus, savavališkai naudojos jų pinigais, o meistrui Mykolui Sivickiui nežinant, supirkinėjo gyvulius už savo pinigus. Pameistrys neteisėtus meistro veiksmus galėjo apskųsti 1811 m. įkurta Amatų valdybai⁴⁷.

Pameistrai, norintys tapti meistrais, be minėtų konkrečių darbo stažo ir finansinio vienkartinio mokesčio, privalėjo įvykdyti ir kitus reikalavimus bei procedūrinius veiksmus: gauti meistro rekomendaciją, prisiekti paklusti cecho teisėms ir privilegijoms bei

⁴⁵ Meistro Kazimiero Budrevičiaus ir pameistrio Andrejaus Kučinskio 1811 m. vasario 4 d. darbo sutartis, ten pat, b. 24, l. 123–124.

⁴⁶ G. Gaidamavičius rekomendavo cechui priimti į meistrus savo pameistrį Vincentą Dainaravičių, išstarnavusį „blaiviai, ištikimai ir sumaniai, kas būdinga tik kilniam žmogui“, 8 metus dirbti mėsos parduotuvėje bei apsigyventi jų namuose, Vilniaus mėsininkų cecho 1803 m. posėdžio protokolas, ten pat, b. 19, l. 24.

⁴⁷ Vilniaus mėsininkų cecho 1809 m. rugpjūčio 5 d. posėdžio protokolas, ten pat, b. 24, l. 24–25, 30–31; Pameistrio Jono Kulaševičiaus 1812 m. gegužės 22 d. skundas Amatų valdybai, ten pat, f. 939, ap. 1, b. 123, l. 16.

elgtis „mandagiai, ištikimai ir kuo tvarkingiau“, surengti visiems cecho broliams vaišes, o kartais papildomai pateikti cecho reikmėms 100 svarų mėsos, gauti visų meistrų pritarimą⁴⁸.

Įvykdžiusiam šiuos reikalavimus pameistriui praktiškai nelikdavo rimtų kliūčių būti įrašytam į meistrų sąrašą, tačiau pasitaikydavo, kad svarstymo metu dėl kandidato profesinės biografijos meistrams kildavo netikėtų neaiškumų. Įsimintina Juozapo Horbačevskio svarstymo istorija. Susirinkę į posėdį meistrai balsų dauguma atmetė Horbačevskio kandidatūrą, nors jis atitiko visus formalius kriterijus (rekomendaciją suteikė tarėjas J. Gaidamavičius), dėl nusižengimo moralės normoms. Meistrai jo poelgį traktavo kaip rimtą prasižengimą, nederamą pavyzdį visiems pameistriams, todėl nutarė jį „sutrundyti“, atidedant jo kandidatūros svarstymą vieneriems metams ir paskiriant būdą – nupirkti 6 baltas žvakides⁴⁹.

Į cechą galėjo patekti ir atvykėliai iš kitų vietovių, o Gardino miestiečio Gotlibo Zeligerio įrašymas liudija, kad tokiu atveju kandidatui buvo taikoma įprasta procedūra, tačiau iškeliami papildomi reikalavimai, pavyzdžiui, įpareigojimas per tris mėnesius nusipirkti mėsos krautuvę ir prisiekti magistre (šiuo atveju, matyt, turima omenyje būtinybė tapti Vilniaus miestiečiu) bei suorganizuoti vaišes visiems cecho nariams, be to, jam pateikiant prašymą tarpininkavo net trys įtakingi cecho meistrai⁵⁰. Reziumuojant dera pasakyti, kad pameistrio profesinę karjerą pirmiausia nulėmė jo santykiai su meistrų, finansinės galimybės, jo asmeninės charakterio savybės (drąsa, užsispyrimas) bei kitokios specifinės konjunktyvinės aplinkybės.

Cecho statute apie mokinius užsimenama trumpai – pažymima, kad mokytis mėsininko amato jaunuoliai privalo ne mažiau kaip 6 metus, o suaugusiems laikas sutrumpinamas per pusę bei draudžiama pereiti iš vieno meistro pas kitą, išskyrus tuos atvejus, kai meistras miršta. Iš tikrųjų dauguma mokinių dažniausiai mokėsi amato paslapčių būtent nurodytą metų skaičių, tačiau kai kurie meistrai stengėsi kuo ilgiau išlaikyti pigią darbo jėgą ir sutartį prailginti bent vieneriems metams⁵¹.

⁴⁸ Vilniaus mėsininkų cecho 1801, 1810 m. posėdžių protokolai, ten pat, f. 970, ap. 1, b. 31, l. 3–4; b. 24, l. 51.

⁴⁹ Meistriene Kirmičiova pagimdė nuo Horbačevskio vaiką. Vilniaus mėsininkų cecho 1801 m. gegužės 9 d. posėdžio protokolas, ten pat, b. 19, l. 16.

⁵⁰ Vilniaus mėsininkų cecho 1798 m. vasario 22 d. posėdžio protokolas, ten pat, l. 3–4.

⁵¹ *Akty cechów wileńskich*, s. 118. Ilgiausiai mokinių tarnystė tęsėsi iki 7 metų, tačiau J. Prokopovičius ištarnavo mokiniu 10 m. pas meistrą A. Pošlevičių, be to, jam iškilo netikėta biurokratinė problema, kadangi tuo pat metu buvo užrašytas Kuprioniškių dvaro ir cecho reviziniuose sąrašuose, todėl valdininkams iškilo problema, ar jį galima įrašyti į Vilniaus miestiečius. Vilniaus išdo rūmų 1835 m. gruodžio 7 d. raštas, ten pat, f. 937, ap. 1, b. 1984, l. 2–3; Vilniaus amatininkų cechų 1795 m. revizinis sąrašas, ten pat, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 72.

1795 m. 56 mėsininkų cecho meistrai išlaikė 20 mokinių (po du mokinius turėjo G. Gaidamavičius ir K. Lapinskis), tiksliau sakant, beveik tik kas trečias meistras turėjo po mokinį. Ši skaičių derėtų vertinti labiau kaip orientacinį ir artimesnį vidurkiui, kadangi mokinių skaičius, priklausomai nuo įvairiausių aplinkybių, nuolatos kito. Dažniausiai mokiniai, norėdami išvengti tarnybos meistrui, pirmiausia rinkosi paprasčiausią būdą, kurį patvirtina užrašas prie mokinio pavardės „pabėgo iš miesto“. Matyt, būta atvejų, kai mokinio karjera buvo nutraukiama, tikriausiai meistro iniciatyva, nurodant, kad mokinys išbrauktas iš cecho metinių sąrašų. Per trejus metus (1795–1798 m.) mokinių kaita pasiekė gana aukštą lygį, dėl įvairių priežasčių pasitraukė trečdalis mokinių⁵².

Atsakymų į klausimą, kodėl dalis mokinių nebenorėjo tęsti mėsininko karjeros ir pabaigti ilgą socializacijos ir mokymosi procesą, galėtų būti keli. Pirma, pernelyg sunki ir intensyvi darbinė aplinka, ypač tai jautė mokiniai, kurių meistrai neturėjo pameistrio, tuomet jiems tekdavo dvigubas darbo krūvis. Antra, už menkiausius prasižengimus meistrai mokinius baudė fizinėmis bausmėmis – populiariausia buvo nuplakti rykštėmis, o už pakartotinus šalino iš cecho metinių sąrašų⁵³. Kita vertus, nederėtų pamiršti, kad jaunuolio pasirinkimas nebuvo nulemtas asmeninio intereso, greičiau tėvų ar globėjų valios.

Municipalinė karjera

Kaip žinoma, municipalinė karjera laikoma svarbiu miestiečių luomo visuomeninio gyvenimo elementu, vienu iš svarbiausių rodiklių, parodančių amatininkų hierarchinę padėtį miesto visuomenėje. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės įkorporavimas į Rusijos imperijos sudėtį miestų savivaldoje įnešė esminių permainų, kadangi magistratas, o vėliau dūma prarado galimybę savarankiškai administruoti miesto reikalus. Miesto savivaldos institucijoje vyraujančias pozicijas užėmė pirkkliai, nustumdami cechų amatininkus į antraeiles pozicijas. Taigi mėsininkams reikėjo konkuruoti su kitais cechais dėl galimybės turėti savo atstovus savivaldos struktūrose. Turimais duomenimis, sėkmingiausiai municipalinės karjeros laiptais mėsininkų meistrams pavyko pakilti tik XVIII a. paskutiniame dešimtmetyje.

Nustatėme tris municipalinės karjeros atvejus. Pirmasis sietinas su J. Gaidamavičiaus asmeniu, 1795 m. tapusiu Vilniaus magistrato metiniu tarėju ir išdininku. Tiesą pasakius, amatininko profesinė karjera J. Gaidamavičiui buvo jau praeitas etapas, mat

⁵² Ten pat, l. 19, 23, 25, 26, 28, 30, 36–39, 41–43, 49, 50, 63, 65, 70–76; Vilniaus mėsininkų cecho 1798 m. revizinis sąrašas, ten pat, b. 380, l. 77–78.

⁵³ Vilniaus mėsininkų cecho 1801 m. birželio 22 d. posėdžio protokolas, ten pat, f. 970, ap. 1, b. 19, l. 17.

jau 1795 m. jo pavardę surandame ne metiniame cecho meistrų, bet Vilniaus miesto 3 gildijos pirklių sąrašė. Amžių sandūroje jis buvo vienintelis turtingas mėsininkas amatininkas, tapęs pirkliu, prekiaujančiu „krašto prekėmis“ ir disponuojančiu plytų fabriku. Tiesa, po ilgesnės pertraukos jis atnaujino ryšius su cechiniaiis broliais ir tapo cecho vyresniuojū, tačiau dėl konflikto su kitais meistrais buvo pašalintas iš pareigų⁵⁴.

Antrasis mėsininkų atstovas, tuo pat metu pakilęs municipalinės karjeros laiptais iki magistrato tarėjo pareigų (1795 m. ėjo metinio tarėjo pareigas), buvo 39 metų meistras Vincentas Pošlevičius. Tačiau kitaip nei J. Gaidamavičius, jis ir toliau vertėsi savo amatu⁵⁵.

XIX a. miesto savivaldos institucijų pareigūnų sąrašuose surandame vienintelį mėsininkams atstovaujantį – meistrą Karolį Lapinskį tarėjo pareigose⁵⁶. Taigi galima manyti, kad užėmusių aukštas pareigas mėsininkų atstovų būta išties nedaug, kitaip sakant, išlaikiusiems tvirtas pozicijas cechų hierarchinėje struktūroje, mėsininkams nepavyko sustiprinti pozicijų svarbiausioje miesto savivaldos institucijoje. Yra žinoma, kad cecho vadovybė ir meistrai, gindami savo interesus, nuolat palaikė ryšį su įvairių lygių savivaldos pareigūnais, taigi bent jau šiuo požiūriu interesus kilti municipalinės karjeros laiptais lyg nebuvo praradęs aktualumo. Į klausimą, kodėl mėsininkams nepavyko užimti garbingų postų ir priklausyti miesto valdančiajam elitui, atsakyti nėra lengva.

Tokią jų poziciją galėjo nulemti kelios skirtingos priežastys. Pirmoji – išsimokslinimo stoka, kadangi didžioji dalis nemokėjo netgi rašyti, 1804 m. duomenimis, iš 44 meistrų 31 rinkiminį protokolą tesugebėjo pasirašyti trimis kryžiuokais, situacija mažai tesikeitė ir vėlesniais metais⁵⁷. Taigi mėsininkų meistrų išsilavinimas buvo itin menkas, ir šią aplinkybę galima drąsiai laikyti viena iš pagrindinių kliūčių municipalinės karjeros kelyje. Antroji, ją galima būtų pavadinti tradicine, nusistovėjusia per daugelį amžių, amatininkai konkurencinėje kovoje ir toliau pralaimėjo svarbiausiems savo oponentams pirkliams, kurių skaičius sparčiai didėjo bei augo jų finansinė galia. Trečioji, meistrai negalėjo nepastebėti, kad savivaldos institucijos socialinis ir politinis statusas, palyginti su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais, gerokai sumenko, kadangi ji iš savarankiškos, galutinio sprendimo teisę turinčios institucijos tapo gubernijos valdžios įsakų vykdytoja, biurokratinio aparato sudėtine dalimi.

⁵⁴ Vilniaus amatininkų cechų 1795 m. revizinė knyga, ten pat, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 16; Vilniaus mėsininkų cecho 1801 m. gegužės 9 d. posėdžio protokolas, ten pat, f. 970, ap. 1, b. 19, l. 16.

⁵⁵ Ten pat, l. 17.

⁵⁶ Vilniaus mėsininkų cecho 1819 m. sąrašas, ten pat, b. 28, l. 8–9.

⁵⁷ Ten pat, b. 19, l. 32.

Šeimyninė padėtis ir giminystės ryšiai

Korporacinėje organizacijoje, sudarytoje profesiniu pagrindu, itin svarbus vaidmuo tenka šeimai (profesijos tęstinumas) bei giminystės ryšiams, kurie gali būti vertinami kaip svarbus veiksnys, užtikrinantis profesinius rezultatus. Duomenys apie cecho meistrų šeimyninę padėtį bei tarpusavio giminystę nėra išsamūs ir labiausiai atsispindi revizinuose surašymuose, tačiau jų pakanka nustatyti šio svarbaus veiksnio bendruosius parametrus. Aiškinantis šią problemą svarbu nustatyti šeimos dydį, „šeimynines dinastijas“, jų procentinę išraišką ceche bei tarpusavio giminystės laipsnį.

Šeimyninė statistika, atsispindinti reviziniame 1795 m. surašyme, rodo, kad šiek tiek daugiau kaip 50% cechui priklausiusių meistrų buvo sukūrę šeimas, tačiau tik 21 šeima turėjo dažniausiai po du arba tris vaikus. Didžiausios Vincento ir Marijonos Pošlevičių bei K. Henricho šeimos turėjo po 7 vaikus. Reikia pažymėti, kad Vilniuje gimę meistrai, o ypač atvykėliai iš kitų vietovių, beveik išimtinai (30 atvejų iš 36) vedavo gerokai jaunesnes miestiečių luomo vilnietes (jauniausiai nuotakai tebuvo 16 m.), amžiaus skirtumas svyravo nuo 3 iki 16 m. Tiesioginis susigiminiavimas atsiskleidžia 6 santuokose, kai mėsininkų cecho meistrai vedė kolegų dukras arba našles, o 4 meistrai vedė kitų profesijų (kalvių, tymininkų, odininkų) amatininkų dukras, 2 meistrai – pirklių dukteris⁵⁸. Taigi šiuo atveju santuokų motyvas gali būti paaiškinamas materialinės naudos kriterijumi, siekiant užsitikrinti tvirtas ekonomines pozicijas. Tačiau nuo bendro metinio cecho narių skaičiaus tai tesudarė apie 20%.

Cecho narių susigiminiavimas taip pat atsispindi našlių santuokose. 15 našlių likimas buvo itin įvairus, kadangi 8 sėkmingai ištekėjo antrą kartą, nors tik dvi po vyrų mirties disponavo nekilnojamu turtu bei dauguma turėjo vieną arba kelis vaikus iš pirmos santuokos ir buvo netgi gerokai vyresnės už vyrus. Tačiau lieka neaišku, kiek našlių ištekėjo už mėsininkų. Likusios 7 dėl neaiškių priežasčių našlavo, iš jų keturios kaip namų savininkės tvarkė namų ūkį, o du vaikus turinti Ona Savičienė dargi vertėsi smulkia prekyba bei samdė du tarnus⁵⁹. Taigi galima manyti, kad mėsininkų našlės nebuvo itin patraukli partija kitiems miestiečių luomo atstovams. Prastesnė našlaujančių vyrų situacija: 1 antrą kartą sukūrė šeimą, o 5 našlavo. Tuo tarpu 8 meistrai buvo nevedę, tačiau amžiaus statistika (5 iki 30 m., 3 iki 40 m.) leidžia juos vertinti labiau kaip potencialius jaunikius nei viengungius⁶⁰.

Giminystės grupinis faktorius atsiskleidžia ne tik per santuokos prizmę, bet ir aiškinantis platesnius giminystės santykius, kai į profesinę veiklą įsitraukia keli ar

⁵⁸ 15 meistrų šeimų neturėjo palikuonių. Vilniaus mėsininkų cecho 1795 m. revizinė knyga, ten pat, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 16–78.

⁵⁹ Ten pat, l. 18, 31, 48, 57, 63, 66, 75.

⁶⁰ Ten pat, l. 25, 29, 32–36, 38, 43–46, 54, 64, 69, 73.

keliolika vienos giminės atstovų. Suradome penkis atvejus, kai mėsininko profesija tapo giminėje daugiau nei vieno asmens ar šeimos pragyvenimo šaltiniu. Pavyzdžiui, 1795 m. mėsininkų cechui priklausė broliai Antanas ir Vincentas Pošlevičiai, Jonas ir Vincentas Sidaravičiai, Karolis ir Juozapas Lapinskiai, Juozapas ir Gregorijus Gaidamavičiai. Taigi vėl susiduriame su jau ne kartą minėtomis pavardėmis, tai netiesiogiai liudija, kad giminystė sudarė palankesnes sąlygas išsilaikyti profesinėje konkurencinėje kovoje, įgyti įtaką ir palankumą tarp cechinių meistrų. Po trejų dešimtmečių jų gretas papildė broliai Vincentas ir Tomas Deinaravičiai, Aleksandras ir Petras Jankovskiai, Steponas ir Jurgis Brzostovskiai. Greičiausiai tolimesniais ar artimesniais giminystės ryšiais galima būtų įtarti Steponą Šablovskį su Kristina Šablovska bei Stanislavą Aleševičių su Klara Aleševičiovna, tikėtina, kad jos abi galėjo būti minėtų meistrų brolių našlės⁶¹.

Pabaigoje derėtų aptarti dar vieną giminystės kriterijų, susijusį su profesinės veiklos tęstinumu. Išanalizavus įvairių metų mėsininkų cecho revizinius, metinius cecho meistrų, pameistrių ir mokinių sąrašus paaiškėjo, kad nedaugelis meistrų tesugebėjo savo amatu sudominti sūnus: Antanas Kurmičius perdavė amato estafetę sūnui Pranciškui, Motiejus Mikelevičius – Dominykui, Stanislovo Sivickis – Mykolui, Simonas Miškūra – Petru, sūnui iš antrosios santuokos, Motiejus Poškevičius – Andriui. Bėlieka pastebėti, kad netgi meistrų (K. Lapinskio ir V. Pošlevičiaus), sėkmingai vysčiųsių profesinę ir visuomeninę veiklą, palikuonys taip pat netapo mėsininkais⁶². Taigi dinastijų mėsininkų aplinkoje nebuvo.

Turimi duomenys rodo, kad meistrų giminystės ryšiai netapo dominuojančiu faktoriumi siekiant įsitvirtinti profesinėje veikloje ir gauti ekonominę naudą, jį užgožė siekis sutvirtinti savo pozicijas Vilniaus miestiečių luome.

Geografinė kilmė

Apžvelgus pagrindinius meistrų šeimyninius parametrus galima pereiti prie teritorinės kilmės problemos, padėsiančios išsiaiškinti meistrų ir pameistrių kilmės vietą, nustatyti vietinių ir atvykėlių santykį. Pagrindiniu šaltiniu išlieka reviziniai surašymai, kuriuose pažymėta amatininkų gimimo vieta (kaimas, parapija, apskritis, miestas). Jau 1795 m. surašyme pateikti geografiniai duomenys liudija nemažą amatininkų kilmės vietos įvairovę. Vilniaus miestas atrodė patraukli bei perspektyvi vieta gyventi ir užsiimti mėsininko amatu ne tik vilniečiams, bet ir atvykėliams iš buvusios Lietuvos

⁶¹ Ten pat, l. 16, 17, 25, 26, 28, 31, 34, 35, 42, 43, 48, 50, 63; Vilniaus mėsininkų cecho narių 1827 m. sąrašas, ten pat, f. 937, ap. 1, b. 314, l. 11, 25.

⁶² Ten pat, l. 31, 37, 44, 53; ten pat, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 19, 20, 24, 57, 67; Vilniaus mėsininkų cecho 1811 m. revizinis sąrašas, ten pat, f. 970, ap. 1, b. 18, l. 1–5.

Didžiosios Kunigaikštystės teritorijos bei vienam kitam užsieniečiui. Daugumą sudarė vilniečiai (30 iš 51), o iš atvykėlių 6 buvo kilę iš Ašmenos apskrities vietovių bei Vilniaus apskrities, tiksliau sakant, 4 iš Svyrių miestelio. Tarp kitų atvykėlių daugiausia būta asmenų, kilusių iš artimiausių Vilniaus miestui vietovių: Trakų, Kauno, Ukmergės, Breslaujos, Lydos apskričių, po vieną atvykėlį iš Slanimo, Minsko, Lietuvos–Bresto, Gardino, Kalvarijos, bei užsieniečių iš Saksonijos kunigaikštystės, Prūsijos ir Lenkijos⁶³. Galima konstatuoti, kad absoliuti dauguma Vilniaus mėsinių cecho meistrų buvo kilę iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, o Vilnius išliko patraukliausias artimiausių vietovių gyventojams, tačiau visiškai neviliojo Žemaitijos ir Panevėžio apskričių gyventojų.

Panaši situacija susiklostė ir su pameistrais, nors užfiksavome tik pavienius atvejus, kai meistras tiesiog pasamdydavo sau pažįstamą pameistrį iš gimtųjų vietų. Tačiau mokinių statistika rodo šiek tiek kitokią situaciją, kadangi ypač išryškėjo disproporcija tarp vilniečių ir atvykėlių – tik ties kas ketvirto mokinio pavarde kilmės vieta pažymėta Vilnius. Be to, potencialią jų daugumą sudarė asmenys, kilę iš pačių artimiausių Vilniui vietovių, t. y. Medininkų, Svyrių bei tradiciškai iš Ašmenos apskrities gyvenviečių, o tolimiausi atvykėliai, norintys mokytis amato, atkeliavo iš Minsko⁶⁴.

Turtinė padėtis

Išsamiai apibūdinti cecho narių turtinę padėtį yra sudėtinga dėl riboto šaltinių skaičiaus, todėl bene vieninteliu aiškiu kriterijumi tapo nekilnojamas turtas – namas, sklypas, mėsos krautuvė. Be abejonės, meistrui nekilnojamas turtas buvo brangiausia nuosavybė, pagal kurią galima spręsti apie jo statusą cechinėje organizacijoje ir miestiečių luome, o taip pat apie meistrų turtinę diferenciaciją.

1795 m. iš 51 meistrų tik 14 turėjo nuosavus gyvenamuosius namus, 5 tuščius žemės sklypus, kuriuose namai sudegė „revoliucijos laikais“, t. y. T. Kosciuškos sukilimo metu. Tiesa, iš jų išsiskyrė anksčiau minėtas J. Gaidamavičius, turėjęs du medinius namus Užupyje (posesijos nr. 593, 594, 641), du namus turėjo Mykolas Pošlevičius (posesijos nr. 1231, 1232) ir Juozapas Lapinskis (posesijos nr. 592, 526). Kaip matome, tai tie patys meistrai, sėkmingai kopę municipalinės karjeros laiptais. 32 meistrai gyvenamąjį plotą nuomavo⁶⁵. Po trejų metų vaizdas panašus – iš 53 meistrų tik 15 disponavo nuosavu gyvenamuoju namu (potenciali dauguma namų buvo mūriniai) ir 1 meistras turėjo tuščią žemės sklypą po gaisro⁶⁶.

⁶³ Žr. nuorodą 58.

⁶⁴ Vilniaus mėsinių cecho 1798 m. sąrašas, ten pat, f. 458, ap. 1, b. 380, l. 77–79; Vilniaus mėsinių cecho 1795 m. revizinė knyga, ten pat, b. 372, l. 16–78.

⁶⁵ Ten pat.

⁶⁶ Vilniaus mėsinių cecho 1798 m. sąrašas, ten pat, f. 458, ap. 1, b. 380, l. 74–76.

Posesijų numeracija parodo du dalykus: pirma, kad centrinėje miesto dalyje (Pilies, Didžiojoje, Vokiečių gatvėse), kur nekilnojamasis turtas buvo brangiausias, meistrai neturėjo namų, antra, kad cecho nariai negyveno kompaktiškai, jų namai buvo išsibarstę po visą miestą. Galima išskirti tris priemiesčius, kuriuose pastebima didesnė mėsinių namų koncentracija atskirose gatvėse. Tai Aštriojo kampo, Rūdninkų (1216, 1225, 1228, 1232 posesija), Užupio (526, 553, 591 posesija) priemiesčiai⁶⁷. Taigi tik mažiau kaip trečdalis meistrų disponavo gyvenamuoju namu, kuriame be šeimos galėjo apgyvendinti šeimyną, mokinius ar pameistrius, o taip pat gauti papildomų pajamų iš kambarių nuomos. Toks būdas buvo plačiai paplitęs, dažnai namų savininkai kambarius išnuomodavo savo cecho broliams.

Kaip kito namų savininkų skaičius vėlesniais dešimtmečiais nepavyko nustatyti, tačiau radikalių pakitimų būtų sunku tikėtis. Tai netiesiogiai liudija didžiulė meistrų kaita bei tai, kad mieste gyvenamųjų namų statybos merdėjo, o pagyvėjimas pastebimas tik nuo XIX a. trečiojo dešimtmečio išsiplėtus ūkinei veiklai⁶⁸. Cecho dokumentacijoje užfiksuoti statistiniai duomenys parodo, kad meistrai nekilnojamojo turto įsigijo įvairiais būdais, t. y. gavo palikimą iš tėvų „žmonos tėvų palikimas“, tačiau bene rečiausiai nurodoma, kad įsigijo ar pasistatė už savo pinigų⁶⁹.

Tiesa, nederėtų pamiršti dar vieno mėsinių cecho meistrų turtingumą liudijančio rodiklio – disponavimo mėsos krautuvėmis. Stanislovas Šablovskis turėjo net tris, jų vertė galėjo prilygti priemiestyje esančio nebrangaus medinio namo kainai. Dauguma meistrų valdė po vieną mėsos krautuvę, o pasiturintys dargi sugebėdavo papildomai išsinuomoti vieną ar netgi po keletą prekybinių vietų. Tačiau dažniausiai pradedantys meistrai jas išgalėdavo tik nuomotis⁷⁰. Akivaizdu, kad mėsinius, disponuojančius nekilnojamoju turtu, galima laikyti cecho elito nariais, būtent jie dažniausiai užimdavo cecho vyresniųjų meistrų pareigas, be to, jie galėjo savo turtais drąsiai lygiuotis su pasiturinčiais miestiečio luomo atstovais.

Apie meistrų turtinę padėtį iš dalies galima spręsti pagal turimų pameistrių ir mokinių skaičių. Kaip žinoma, meistrams statutas suteikė teisę turėti ne daugiau kaip du pameistrius ir vieną mokinį, tačiau 1808 m. tik vienintelis meistras G. Zeligeris turėjo 3 pagalbininkus, 7 meistrai gamybinį–prekybinį procesą organizavo padedami pameistrio ir mokinio, 6 meistrai dalijosi darbo rūpesčius su vienu pameistriu, Jonas

⁶⁷ Vilniaus mėsinių cecho 1811 m. revizinis surašymas, ten pat, b. 81, l. 29–31; V. D r ė m a, *Vilniaus namai...*, knyga VI, p. 127–128, 165.

⁶⁸ *Lietuvos architektūros istorija. Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, t. 2, Vilnius, 1994, p. 233–235.

⁶⁹ Žr. nuorodą 58.

⁷⁰ V. D r ė m a. *Vilniaus namai...*, knyga VII, p. 114; Vilniaus mėsinių cecho meistrų 1800 m. sąrašas, *LVIA*, f. 970, ap. 1, b. 107, l. 6.

Vaitkevičius ir A. Pošlevičius apmokė du mokinius, ir vos 15 teturėjo po vienintelį mokinį. Tuo tarpu 20 amatininkų kasdieninėje ūkinėje veikloje tegalėjo pasikliauti tik savo arba šeimos jėgomis⁷¹. Pastarieji dažniausiai neturėjo gyvenamojo namo, vos vienas kitas buvo mėsos parduotuvėlės savininkas, o paprastai ją nuomavo. Apžvelgus duomenis, liudijančius meistrų turtinę padėtį, galima padaryti išvadą, kad tarp jų egzistavo nemaža turtinė diferenciacija, tačiau pasiturinčių brolių ceche buvo nedaug. Pėršasi išvada, kad nors meistrų organizacija veikė remdamasi egalitarizmo (kai siekiama užtikrinti visiems nariams, nepriklausomai nuo jų užimamų pozicijų, lygias veiklos sąlygas) principu, tačiau jų pasiekimus taip pat nulemdavo ir kiti ne mažiau svarbūs faktoriai, pvz., ūkinė konjunktūra, finansiniai ištekliai ar asmeniniai sugebėjimai.

Baigiamosios pastabos

Mėsininkų cecho organizacinė struktūra ir narių tarpusavio santykiai, religinis ir visuomeninis gyvenimas tebebuvo reguliuojami pagal nusistovėjusias tradicijas ir statutą, o rusiškasis cechų valdymo įstatymas, nors formaliai naikino jų veikimą, tačiau neturėjo didesnės įtakos praktinėje veikloje. Vilniaus mėsininkų cechas išlaikė turėtas pozicijas miesto ūkinėje struktūroje kaip vienas iš cechinės gamybos elementų, o korporaciniai organizacijos veikimo principai išliko gyvybingi naujoje ūkinėje konjunktūroje ir užtikrino, nors ir ne taip efektyviai, jos narių interesų atstovavimą santykiuose su valdžios institucijomis ir potencialiais konkurentais. Nepaisant padidėjusios konkurencijos, mėsininkų meistrai išliko pagrindiniais mėsos produktų tiekėjais Vilniaus miesto rinkai. Savo ruožtu pastebime tam tikrus mėsininkų socialinio ir profesinio statuso miestiečių luome silpnėjimo požymius – ribotos galimybės kilti municipalinės karjeros laiptais, profesinių dinastijų nebuvimas, nemaža cecho meistrų, pameistrių ir mokinių skaičiaus kaita.

⁷¹ Vilniaus mėsininkų cecho narių 1808 m. sąrašas, ten pat, b. 110, l. 6–7.

THE VILNIUS BUTCHERS' GUILD IN THE FIRST HALF OF THE NINETEENTH CENTURY

Summary

VIRGILIJUS PUGAČIAUSKAS

The organisational structure of the Vilnius 'Christian' butchers' guild during 1795–1850 and the relationships between its members as well as religious and public life were still regulated by the privileges and statute bestowed by the rulers of the Polish – Lithuanian state as well as by established traditions. Although an 1811 Russian law regulating guilds abolished their operation, it did not have any major effect on the guild's practical activities. The greatest change which affected the guild's sales and production activities is properly considered to be the abolishment in 1807 of its monopolistic rights in the areas of buying animals and selling meat. But in spite of this new unfavourable factor, the master butchers remained the primary suppliers of meat products in the Vilnius City market. The corporate principles of the organisation's operation remained viable in the new economic structure and safeguarded, although with a smaller degree of effectiveness, the representation of its members' interests in relationships with government institutions and potential competitors.

In speaking about the elements of a collective biography, a tendency should be noted that the opportunities for the master butchers to climb the rungs of a municipal career diminished. This was caused by both the butchers' intrinsic problems (the high degree of illiteracy) and by the much wider context (the strengthening of the influence of the merchants, their traditional competitors for municipal posts, as well as the loss of the social and political status of the self-government institutions due to limited possibilities to act independently).

Gauta 2005 m. spalio mėn.

Virgilijus Pugačas (g. 1964 m.). Humanitarinių mokslų daktaras (1996 m.). Lietuvos istorijos institute dirba nuo 1989 m. Miestų tyrimo skyriaus mokslo darbuotojas. Tyrinėjimų kryptis – Lietuvos miestų raida XIX a. pirmoje pusėje.

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius, LT-01108

El. paštas: pugaciauskas@istorija.lt